

ADNAN SILAJDŽIĆ

Vjeroučitelji pred novim društvenim i kulturnim izazovima

Adnan Silajdžić

*redovni profesor, Fakultet
islamskih nauka
Univerziteta u Sarajevu
adnan.silajdzic@fin.unsa.ba*

**Izlaganje s naučnog
skupa – osvrt**

Primljeno: 3. 4. 2023.
Prihvaćeno: 25. 7. 2023.

Ključne riječi

postsekularni svijet,
vjeroučitelji, individualnost,
novi koncept religije,
ezoterijska duhovnost

Sažetak

Živimo u postsekularnom svijetu u kojemu duhovni, društveni i kulturni fenomeni dobijaju nova značenja. Kao takvi, oni predstavljaju ozbiljan i složen izazov za vjeroučitelje. U svojem saopćenju nastojat ću se usredsrediti na, po mojem mišljenju, tri najvažnija, a to su: novi mentalitet s naglašenom individualnošću, novi koncept religije i na kraju modernu ezoterijsku duhovnost, koji proizvode krizu duhovnog i društvenog autoriteta, odnosno relativiziraju tradicionalni koncept religijskog odgoja i obrazovanja, zahtijevajući nove obrazovne (teološke), odnosno odgojne (pedagoško-didaktičke) metode u nastavi.

Religious Teachers Before the New Social and Cultural Challenges

مدّرّسو التربية الدينية أمام التحدّيات الاجتماعية والثقافية الجديدة

Keywords:

post-secular world, religious educators, individuality, new concept of religion, esoteric spirituality

الكلمات المفتاحية:

العالم ما بعد العلماني، مدرّسو التربية الدينية، الشخصية، مفهوم الدين الجديد، الروحانية الباطنية

318

Abstract:

We live in a post-secular world in which spiritual, social, and cultural phenomena are acquiring new meanings. As such, they pose a serious and complex challenge for religious educators. In this paper, I will focus on the three - in my opinion - most important ones: a new mindset with pronounced individuality, a new concept of religion, and finally, modern esoteric spirituality. These challenges contribute to a crisis of spiritual and social authority, i.e., relativize the traditional concept of religious upbringing and education, and call for new educational (theological) and pedagogical-didactic methods in teaching.

الملخص:

إننا نعيش في العالم ما بعد العلماني الذي تحصل فيه الظواهر الروحية والاجتماعية والثقافية على دلالات جديدة. وهي بهذه الصفة تمثّل تحدياً رزيناً ومعقّداً لمدرّسي التربية الدينية. وسأحاول في خطابي التركيز في، حسب رأيي، أهمّ تحديات ثلاثة، وهي: العقلية الجديدة بالشخصية المؤكّدة، مفهوم الدين الجديد وفي النهاية الروحانية الباطنية الحديثة. وهذه التحديات تثير أزمة السلطة الروحية والاجتماعية، أيّ تنكر المفهوم التقليدي للتعليم والتربية الدينين وهي تقتضي الأساليب التعليمية (اللاهوتية) الجديدة، أيّ الأساليب التربوية (التربوية - التدريسية) الجديدة في الدراسة.

Jedan od najznačajnijih intelektualaca 20. stoljeća Romano Guardini je nekom prilikom rekao da je “svaki čovjek odnosno svaka generacija” istovremeno blizu i daleko od Objave (Istine). Htio je reći, barem sam ga ja tako razumio, da svaka generacija “nosi breme” svojega vremena i da je izložena teškoćama odnosno izazovima koji proistječu iz specifične pozicije religije u određenim kulturno-historijskim epohama. Zašto, naprosto zbog toga što je, recepcija univerzalnih, sveobuhvatnih i vječnih načela religije podložna neumitnim društvenim i kulturnim promjenama koje uzrokuju nekada jače a nekada slabije krize identiteta, zavisno od dominantnog kulturnog izraza koji ih uslovljavaju.

Tako je bilo u predmodernim vremenima kada je religija suštinski određivala i profilirala duhovnu, kulturnu, socijalnu i pravno-političku filozofiju tradicionalnih društava (*Ying-Yang* u kineskoj religioznoj filozofiji, *Tewhid* u islamskom učenju, *Hologos sarx egeneto* u kršćanskoj religiji i teologiji), završavajući često u različitim oblicima ideološkog normativizma, vjerskog dogmatizma, fetišizma, itd. suočavajući vjeroučitelje sa ozbiljnim poteškoćama. Slično se dogodilo i u modernim vremenima, što je uočljivo kroz tri susljedna vala razvoja moderne znanosti i kulture, preciznije od početnog oduševljenja modernim naukom do pozitivističkog odbacivanja religijskih istina, kada dolazi do oštre suprotstavljenosti vjere i znanja (fideizam, deizam, agnosticizam, ateizam, sekularizam), posljedično do redukcije ili restrikcije religije, čime se religiji osporava socijalna, društvena i kulturna punovažnost. Taj proces redukcije u području religije od učitelja, vjeroučitelja i profesora teologije zahtijevao je, u njihovom prosvjetiteljskom i misijskome radu u 18, 19, a posebno 20. stoljeću, specifične forme stjecanja i prenošenja vjerskog znanja kao i metode njihova usvajanja i primjene. Vjeroučitelji i odgajatelji bili su pred velikim izazovima kako mladima objasniti da je religija nadnaravna stvarnost i da po svojoj naravi oblikuje čovjekovo duštvo i kulturu; da je izvor moralnosti u čovjeku ne kao biološko autonomnome biću nego kao Božijemu stvorenju; da Bog Spinoze i Kjerkegora nije Bog Biblije

Kur'ana, itd. Ili, kako u procesu zatvaranja i napuštanja tradicije, koji se događa u ovome razdoblju razvoja moderne kulture, vjeru učiniti dinamičnom i otvorenom, vjeru koja treba da usmjerava razvoj ljudske historije u skladu sa univerzalnom Božijom voljom?! Tu činjenicu potvrdila bi ozbiljna analiza il-mihala, katehetske i uopće teološke literature 19. i 20. stoljeća.

Naravno, slični procesi se odvijaju i u postmodernome odnosno postsekularnome svijetu, šta god da ti pojmovi semantički, terminološki značili, savremeni religiozolozi i filozofi ih koriste da bi objasnili poziciju religije u prvim decenijama 21. stoljeća. Religija nije nestala iz čovjekove svijesti odnosno njegova društva, kako se mislilo i očekivalo (klasična sociološka teorija koja je razvoj moderne kulture bez Boga vidjela kao ireverzibilni proces sekularizacije), ona se budi, preporođuje, zbog čega se počinje sve više govoriti o de/sekularizaciji moderne kulture ili religijskome revivalu. Tako čuveni J. Habermas, kada govori o "budućnosti religije," insistira na uvažavanju religijskoga kao veoma značajnoga uslova u očuvanju suštine ljudskosti i društvenoga humanizma. On govori o religiji koja se iskazuje u novim antitradicijskim formama, koja korespondira mentalitetu i senzibilitetu zed generacija (post-milenijum) postsekularnoga svijeta.

Novi mentalitet

O kakvom mentalitetu je riječ i zašto bismo se njime trebali ozbiljnije pozabaviti?! Riječ je o mentalitetu koji je izgubio osjećaj za društvene i duhovne autoritete. Mladi osjećaju neku vrstu ideosinkrazije prema svim institucijama, prema znanosti, politici, ekonomiji, konfesionalnoj religiji, jer su iznevjerili njihova očekivanja, s jedne strane, i zbog sveopće dehumanizacije svijeta u kojemu žive, s druge strane. Osjećanje prema institucijama, sistemima učenja, organiziranim zajednicama (konfesijama) mladi ljudi podređuju oblikovanju vlastite slike svijeta. Dolazi do slabljenja pripadanja društvenoj grupi ili vjerskoj instituciji odnosno jačanja iskustvenih ili doživljajnih sadržaja u religiji.

Drugim riječima, umjesto tradicijskog institucionalnoga i autoritativnoga oblika kao jedinstvenog čvorišta nebeske norme u svojoj konstitutivnoj formi i njenog autentičnog tumačenja, savremenim društvom i životom pojedinca početak će dominirati izvaninstitucionalni “demokratski” način razumijevanja ideja. Takav mentalitet se iskazuje u nekim formama postmoderne umjetnosti u kojoj je prenaglašen personalitet mladog čovjeka i potraga za slobodom: u muzici, kulturi odijevanja, itd.

Fenomen individualne religioznosti

U skladu s “novim mentalitetom” razvijaju se nove forme religioznosti. Mogu se razvrstati u dvije kategorije: prvu možemo okarakterizirati kao poseban oblik individualne i privatizirane religioznosti, a drugu kao mogući oblik “difuzne religioznosti”. Naspram institucionalne islamske tradicionalne religioznosti nove su se forme pojavile kao posljedica procesa individualizacije gdje vlastito iskustvo i življena vjera dobivaju prevagu nad institucionalnom i normativnom vjerom. Drugim riječima, današnji mladi ljudi svoju vjeru žive više na implicitan način, tj. njih karakterizira implicitna pripadnost islamu (slabija konfesionalna pripadnost), što u konačnome otvara vrata krize religijskoga identiteta. Zbog toga mladi ljudi, prije svega reagirajući na teološki i religijski dogmatizam i kulturni konformizam, posebno karakterističan za proteklih dvadeset i više godina i tragajući za izlaskom iz krize unutaršnjeg duhovnog identiteta, nastoje progovoriti vlastitim jezikom vjere, iz svog vlastitog doživljaja vjere, koji je – i to posebno treba naglasiti – u dobroj mjeri antitradicionalan.

U tom smislu on zabrinjava. Zašto? Koliko god je jako interesantno i za nas važno da se mladi ljudi oslobađaju dogmi i stega, što je dobra strana novoga mentaliteta, načelo pripadanja tradiciji je u najmanju ruku jednako tako važno. Odbacivanje tradicije predstavlja lošu stranu novoga mentaliteta koju često istraživači prenebregavaju danas. Kao što je čovjek biće religije, znanosti, ekonomije, politike, tako je i biće tradicije ili

pripadanja. Tradicija je duša svake religije, pa i islama. Bez nje nije moguće postići proces socijalizacije, a time i normalnog prihičkog razvoja mladih. To je pojava koja nas zabrinjava i kojoj u budućnosti trebamo posvetiti daleko veću pažnju. Subjekti tih promjena su kao što smo već rekli mladi odnosno adolescenti. Budući se radi, sa stanovišta i religije i znanosti, o najznačajnijim društvenim kategorijama, takve promjene podrazumijevaju posve drugačije pristupe fenomenu “difuzne religioznosti”, koja više nema pretjeranog osjećaja za tradicionalne institucije ili tradicionalne vjerske narative, teologijske i dogmatske konstrukte ili potrošene fraze. Izazov je kako mlade ljude koji u ime slobode i slobodnog doživljavanja svijeta i vjere vratiti tradiciji, jer čovjek nekome ili nečemu mora pripadati. Ne tradiciji koja je zatvorena u normu, dogmu, kao ideološki konstrukt ili narativ, nego tradiciji koja ima odgojno-obrazovnu funkciju, tj. da tradicija predstavlja živu svijest o sebi i volju za trajanjem. Takva svijest odnosno volja za trajanjem označava povijesnost jednoga naroda, njegov povijesni kontinuitet.

Ta specifična spoznaja koju mladi danas njeguju osnovni je problem, po našem dubokom uvjerenju, u komunikaciji nastavnika i učenika. Dok mladi ljubomorno čuvaju vlastite spoznajne obrasce što je, konačno, sasvim prirodno budući da oni temeljno određuju kontekst u kojemu žive, istovremeno nastavnici teško ili nikako prihvataju činjenicu da je njihova pozicija u odgojno-obrazovnome procesu u bitnome izmijenjena. Nastavnici više nisu dominantni izvor učenikovog spoznavanja: s jedne strane, oni su samo jedan od brojnih izvanjskih izvora informacija koje su, makar i nesređene, temeljno sredstvo spoznaje mladih, i, s druge strane, usljed već spomenutog snažno naglašenog individualizma, personalan stav učenika o konkretnim problemima ima primarnu i dominantnu ulogu. U procesu odgoja i socijalizacije pored nas učestvuju brojni drugi faktori, zato ne smijemo apsolutizirati našu ulogu vjeroučitelja, ne smijemo zapasti u neku vrstu teološkog konformizma, u smislu da je odgoj jedino naša privilegirana obaveza i da tu zadaću najbolje izvršavamo.

Okultno-ezoterijska duhovnost

Uporedo sa razvojem tzv. nove religioznosti otvara se proces re/aktualizacije okultnog i ezoterijskoga, koja svoje začetke ima još u vremenu ranoga prosvjetiteljstva. Okultno-ezoterijska religioznost još više, u mentalitetskom, identitarnom i religijskom smislu, udaljava mlade od Tradicije. Rukovodeći se načelom ontološkoga izjednačavanja čovjeka, svijeta i Boga, odnosno, usvajanjem obrasca izraženog okultnim rječnikom: “Kako gore, tako i dolje” (*as above so below*), okultno-ezoterijska tradicija će postaviti čovjeka u potpunu opoziciju sa uzvišenim Bogom, isključiti iz svakodnevnoga čovjekova života entitet nevidljivoga svijeta (*âlemi gajb*) u kojemu se ono “božansko” i strogo “ljudsko” susreću, a koji je po svojoj egzistenciji krajnje aktivne naravi. Drugim riječima, nedostatak osvjedočenja u aktivni svijet nevidljivoga preko kojega čovjek razvija vlastitu duhovnost, nadoknađuje se brojnim ideologijama, pseudoteorijama i cijelim spektrom okultnih vjerovanja i praksi koje su i kod nas veoma prisutne i koje svakim danom sve više zahvaćaju mlađu generaciju. Kazano riječima časnoga Mevlâne Rûmîja, čovjek se, poput lisice, bježeći od različitih opasnosti pouzdaje u manevar svoga repa, zanemarujući vlastite noge koje ga sve vrijeme nose. Utjecaj okultne odnosno ezoterijske duhovnosti vidljiv je u svim sferama moderne kulture, pa i u pojavi hipi pokreta šezdesetih godina prošloga stoljeća, izrodivši veliki broj muzičkih grupa koje su se povezivale sa okultizmom i koje su doprinijele njenoj popularizaciji: Black Sabbath, Pink Floyd, Magma (*Iron man, War pigs, Haeven and Hell*). Godina 1969. se određuje kao početak nastupanja okultizma i satanskog kulta u javnom prostoru putem rok-scene. Taj početak je označio engleski sastav Black Sabbath 1968. u Birminghamu (pioniri heavy metala), čija su teška muzika i scenski nastupi popraćeni crnim misama, prizivanjem đavola i kulta vještica. Time se ova grupa razvila u prototip i utjelovljenje okultnoga roka, posebne vrste rok-muzike u kojoj su okultni elementi (magija, spiritizam, satanizam) u prvom planu u tekstovima pjesama i izvedbi na pozornici. Kasnije će

doći do formiranja tzv. pojma okultura čime se označava uvođenje okultnoezoterijskih učenja u suvremenu i popularnu kulturu, zapravo u sve aspekte zapadnjačke kulture kao takve. Postavlja se pitanje: kako današnjoj omladini i njihovim roditeljima predstaviti osnovna načela vjere, koji preko elektronskih medija slušaju muziku čije su osnovne teme mrak, zlo, gdje mrak potiskuje svjetlo, ili recimo u pjesmi “da nam ne treba obrazovanje, kontrola misli, mračni sarkazam učionica, da nastavnici trebaju djecu ostaviti na miru” (Another brick in the wall), onima koji čitaju Harry Pottera koji traga za eliksirom ili kamenom mudraca, odajama tajni i završava kao zatočenik Azkabana?

Floydova pomenuta pjesma odnosno Harry Potter bili su u mnogim školama svojevrsna himna odnosno duhovno štivo djeci u školama koja su u isto vrijeme pohađala vjeronauk.

Sve to skupa naprosto obavezuje tradicionalne obrazovno-odgojne institucije da u kontekstu svoga djelovanju u društvu, metode i sadržaje izlaganja tradicionalnoga nauka, ponajprije, artikuliraju na način blizak novim generacijama, i, drugo, da vrijednosti tradicionalnoga nauka promoviraju u savremenom društvu. Potonje rečeno pred nas stavlja dvije veoma teške zadaće:

- s obzirom da je u postratnoj Bosni novi javni prostor tek u procesu svoga formiranja, nužno je usmjeriti sve mogućnosti ka, uvjetno rečeno – “humanizaciji” javnoga mnijenja i života, ne u značenju promoviranja načela posthumanizma već načela tradicijskoga nauka o čovjeku, tj. na ozbiljenju veze čovjeka i višega svijeta, odnosno dragoga Boga.
- istodobno nameće se kao nezaobilazna zadaća sisematiziran, projektiran i kontinuiran rad na autentičnom prezentiranju Tradicije, što podrazumijeva otklon od ideologijskog prezentiranja vjere izvedenog iz modernog koncepta religije, ali jednako tako i uspostavljanje takvog tumačenja temeljnih načela islama koji će biti bliski novim generacijama odnosno zahtjevima suvremenoga društva.

Promjene koje su se dogodile u području religioznoga na kraju prošloga i početkom novoga milenijuma, logično, zahtijevaju od vjeroučitelja jednu drugačiju znanstvenu kompetenciju kao i kompetenciju tumačenja i posredovanja vjere u našem vremenu. Znanstvenu kompetentnost, koja podrazumijeva u najmanju ruku praćenja promjena u razvoju kulture i teologije, kompetentnost tumačenja, u smislu posredovanja vjeronaučnih sadržaja primjereno mentalitetu slike odnosno virtualnoga doživljavanja svijeta, ne zapadajući u zamke pretjeranog školskog didaktizma i psihologizma, što je danas nažalost kod vjeroučitelja česta praksa.

